

ปราภาวสูตร: คำสอนในพระพุทธศาสนาบ่งบอกพฤติกรรมความเสื่อมของบุคคล
PARAPASUTRA: BUDDHIST TEACHINGS INDICATE
DETERIORATING BEHAVIOR OF A PERSON

พระเทพ โชตตินธโน (ถาจ)¹, ทวีศักดิ์ ทองทิพย์²

Phra Thep chottinthano (Thach) , Taweesak Tongtip

¹²หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

Ph.D. Program in Buddhist Studies, Graduate Studies Surin Sangha College,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

E-mail: Thep.thach@gmail.com

Received : November28, 2022;

Revised : May21, 2023;

Accepted : May28, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอปราภาวสูตร: คำสอนในพระพุทธศาสนาบ่งบอกพฤติกรรมความเสื่อมของบุคคล เนื้อหาบทความที่นำมาเขียนเน้นการสืบค้นข้อมูลเอกสารวิชาการเป็นหลัก แล้วนำเสนอข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

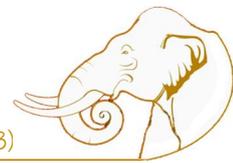
ปราภาวสูตรเป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาบ่งบอกพฤติกรรมความเสื่อมของบุคคล คือ การขาดสาเหตุที่ของความเสื่อมเกิดจากการขาดสติสัมปชัญญะ ปราภาวสูตร เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเพื่อเตือนสติต่อพุทธบริษัทไม่ให้ประพฤติกว้างขวาง ทำแต่ความดี ส่งเสริมความถูกต้องให้เกิดต่อสังคม โดยได้ตรัสหลักธรรมชื่อว่าปราภาวสูตร คือ 1) ผู้เจริญใคร่ธรรม ผู้เสื่อมซึ่งธรรม 2) คนที่มีอัสถุบุรุษเป็นที่รัก 3) คนผู้ชอบหลบอยู่เสมอ 4) ผู้ไม่เล็งดูมารดาบิดาผู้แก่ชรา 5) ผู้กล่าวมุสาวาท 6) ผู้มีทรัพย์มาก ไม่รู้จักการแบ่งปัน 7) ผู้ชอบดูหมิ่นญาติของตน 8) ผู้ชอบล้างผลาญทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้ 9) คนผู้ไม่ยินดีภรรยาของตน 10) ชายแก่ได้หญิงสาววัยรุ่น 11) แต่งตั้งหญิงหรือชายผู้เป็นนักร้องให้เป็นใหญ่ 12) คนผู้เกิดในชาติดิยตระกูล มีโภคะน้อย แต่มีความมั่งคั่งใหญ่ใฝ่สูง ประราธนาจะครองราชย์

ความเสื่อมที่ปรากฏปราภาวสูตร 12 ประการ ไม่ควรปฏิบัติตามทุกกรณี เพราะเป็นหลักธรรมบ่งบอกพฤติกรรมความเสื่อมของบุคคล ทางกาย วาจา ถ้าปฏิบัติตามจะได้รับความทุกข์ เดือดร้อน เกิดขึ้นต่อสังคมและครอบครัว ด้วยการกระทำที่ไม่ถูกต้องไร้ศีลธรรม ควรปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้องตามหลักคำสอนที่นำเสนอไว้ว่า ผู้รู้ธรรมเป็นผู้เจริญ ผู้ซึ่งธรรมเป็นผู้เสื่อม

คำสำคัญ: ปราภาวสูตร; พระพุทธศาสนา; พฤติกรรม; บุคคล

Abstract

This article aims to present the ParapaSutra: Buddhist teachings indicate deteriorating behavior of a person. The content of the articles that have been written mainly

focuses on searching for information on academic documents and presented the information by content analysis.

Parapvasutta: Buddhist teachings indicate deteriorating behavior of a person is the lack of cause of deterioration caused by lack of consciousness Parapvasutta It is the principle that the Lord Buddha spoke to warn the Buddhists not to do evil. Do only good deeds, promote the rightness to the society by uttering the Dharma principle called Parapvasutta is 1) one who doesn't listen Dharma who hate Dharma 2) People who are loved by evil beings 3) People who always sleep 4) Those who do not take care of their elderly mothers and fathers 5) who tell lie 6) Someone who has a lot of wealth Don't know how to share 7) Those who despise their relatives 8) A person who likes to squander his wealth 9 A person who does not like his wife 10) An old man gets a teenage girl. 11) Appoint a gangster woman or man to be the chief 12) A person born in a royal family has little wealth, but is ambitious. desire to reign

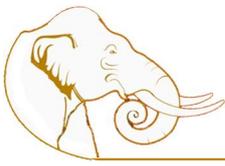
Deterioration of Parapvasutta 12 things It should not be followed in all cases. because it is a principle that indicates the deteriorating behavior of a person Physically, verbally, if you follow them, you will suffer trouble arises for society and family with immoral acts The right approach should be followed according to the doctrine that is presented. Those who know Dharma are prosperous. The wicked are the deceivers.

Keywords: Parapvasutta indicate deteriorating; Buddhism; Behavior; Person

บทนำ

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญต่อการศึกษาและการปฏิบัติ โดยเฉพาะหลักกราวสูตร เป็นพระสูตรที่แสดงถึงหลักความเสื่อมของผู้ที่ประพฤติไม่ดี ส่งผลต่อสภาวะทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ การที่จะทำอะไรก็ต้องมีสติปัญญาควบคุมให้ตั้งมั่นในความถูกต้อง เป็นแนวทางนำสู่การพัฒนาองค์ความรู้ โดยผ่านการปฏิบัติตามหลักของศีลธรรมเป็นพื้นฐาน ไม่เป็นผู้ขาดจากการประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรม ไม่เป็นบุคคลผู้ทุศีล หากเป็นบุคคลผู้ทุศีลจะก่อให้เกิดโทษ ดังความในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ว่า “บุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติในธรรมวินัยย่อมถึงความเสื่อมโศกทุกข์เป็นอันมาก ซึ่งมีความประมาทเป็นเหตุ เป็นโทษประการหนึ่งของบุคคลผู้ทุศีลเพราะศีลวิบัติ” (อง.ปญจก. (ไทย) 22/213/355).

ปรภาวสูตร เป็นพระสูตรที่บ่งบอกถึงความเสื่อมของบุคคลมีพฤติกรรมไม่ดี เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเตือนสติให้พุทธบริษัททั้งหลายให้ดำเนินชีวิตโดยไม่มี ความเสื่อม เป็นแนวทางที่สำคัญต่อการควบคุมพฤติกรรมไม่ให้กระทำความผิดไม่งามอย่างสม่ำเสมอด้วยมีสติสัมปชัญญะ การที่บุคคลจะกระทำเช่นนั้นได้ต้องต้องเป็นบุคคลที่มีการฝึกและพัฒนาจิตใจเพื่อให้จิตที่ได้ฝึกและพัฒนาดีแล้วเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมต่างๆ ให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องตั้งงานต่อไปดังหลักคำสอนที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจ

เป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุดอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม ทุกข์ย่อมไป ตามตัวเขาเอง ดุจล้ออันหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแอกไปอยู่ฉะนั้น” (พระธัมมปทัฏฐกถาแปลภาค 1, 2561: 3). การขาดสติก็เป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ส่งผลต่อการประพฤติที่ไม่สมควรได้ ที่เกิดจากอกุศลธรรม ส่งผลต่อจิตภายในแสดงออกมาทางพฤติกรรมภายนอกที่ประกอบด้วยกายและวาจา ทำให้เดือดร้อนตนเอง และผู้อื่น

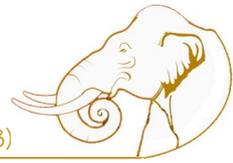
พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่บ่งบอกถึงพฤติกรรมของบุคคลทั้งดีและชั่ว สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงศีลในมรรคโดยผู้เขียนสรุปได้เป็น 3 ด้าน คือ “...1) ด้านวาจา จะพูดอะไรก็พูดไป แต่อย่าให้เป็นวาจาเท็จให้เป็นคำพูดที่ปลอดวาจาเท็จ ปลอดคำหยาบคาย ปลอดคำส่อเสียด ปลอดคำเพ้อเจ้อ เว้นวาจาไม่ถูกต้อง ถือเป็นวาจาที่ใช้ได้ 2) ด้านกาย ในการแสดงออกทางกาย จะทำอะไรก็ทำ แต่ขอให้ปราศจากการละเมิดเบียดเบียนทำร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่น ปราศจากการล่วงละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่น ปราศจากการประพฤติดีในกาม ก็เป็นอันว่าใช้ได้ 3) ด้านอาชีพ อย่าให้เป็นอาชีพที่เสียหาย ซึ่งก็จะโยงมาหาวาจาและกัมมันตะนั้นแหละ คุณก็ประกอบอาชีพสุจริตไปสิ ที่ทำไปโดยไม่มีการพูดเท็จทำลายประโยชน์คนอื่น ไม่หลอกลวงเขา ไม่เบียดเบียนทำร้ายชีวิตร่างกายใคร ไม่ละเมิดทรัพย์สินผู้อื่น ไม่ผิดทางกาม ก็เป็นอาชีพที่ใช้ได้โดยหลักการ” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2561: 15). เป็นหลักแนวคิดที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวันได้โดยเว้นการกระทำที่ส่งผลให้เกิดความเสื่อมต่อตนเองและผู้อื่น

จากหลักเหตุผลและความสำคัญของปราภาวสูตรที่ได้นำเสนอมาแล้วนี้ทำให้ผู้เขียนเกิดความสนใจเรื่อง “ปราภาวสูตร: คำสอนในพระพุทธศาสนาบ่งบอกพฤติกรรมความเสื่อมของบุคคล” ว่ามีหลักธรรมอะไรบ้าง หากได้นำมา ใช้อย่างถูกต้องแล้วจะสามารถทำให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมโดยรวมดีขึ้นได้ เกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข ก่อให้เกิดประโยชน์ ทำให้ปัญหาที่ไม่พึงประสงค์ในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมลดน้อยลง โดยผู้เขียนมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากหลักคำสอนดังกล่าวจึงได้นำเสนอ บทความเรื่องนี้

ความเป็นมาของปราภาวสูตร

ปราภาวสูตรเป็นพระสูตรหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้แสดงถึงหลักแห่งความเสื่อมหรือทำให้บุคคลอื่นเสียหายได้ โดยเฉพาะทางกาย วาจา และจิตใจ ที่ส่งผลต่อวิธีดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นพระสูตรที่ขยายมาจากมงคลสูตรที่ว่าด้วยเหตุของความเจริญทางโลกและทางธรรม หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสมงคล 38 ประการแล้ว ได้มีเทวดามาทูลถามว่า ทำไมพระพุทธองค์ตรัสแต่หลักของความเจริญ หลักแห่งความเสื่อมละ มีบ้างหรือไม่ จากคำทูลถามดังกล่าว ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสปราภาวสูตร แสดงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาบ่งบอกพฤติกรรมความเสื่อมของบุคคล ซึ่งมีสาระสำคัญที่ผู้เขียนได้นำมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งได้นำเสนอไว้ดังนี้

“สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่ง มีวรรณงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วย คำถามว่า อะไรเป็นทางแห่งความเสื่อม” (ขุ.สุ. (ไทย) 25/91/523).

เนื้อหาโดยย่อปราภาวสูตร

พระพุทธเจ้าได้ตรัสปราภาวสูตร โดยมีเนื้อหาโดยย่อ ดังนี้

“...เทวดาองค์หนึ่ง ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า อะไรเป็นทางแห่งความเสื่อม พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้ 1) ผู้เจริญก็รู้ได้ง่าย ผู้เสื่อมก็รู้ได้ง่าย ผู้เจริญใคร่ธรรม ผู้เสื่อมชังธรรม 2) คนที่มีอัสติบุรุษเป็นที่รัก ไม่ทำอัสติบุรุษให้เป็นที่รัก ชอบใจธรรมของอัสติบุรุษ 3) คนผู้ชอบหลับอยู่เสมอ ชอบสมาคม ไม่ขยันหมั่นเพียร เกียจคร้านโกรธง่าย 4) คนผู้มีความสามารถเลี้ยงตนและผู้อื่นได้ แต่ไม่เลี้ยงดูมารดาบิดาผู้แก่ชรา ผู้ผ่านวัยหนุ่มวัยสาวแล้ว 5) คนผู้กล่าวมุสาวาท หลอกลวงสมณะหรือพราหมณ์ หรือแม้กระทั่งวงศาคณาญาติอื่น ๆ 6) คนผู้มีทรัพย์มาก มีเงินทองของกินเหลือเฟือ กินของอร่อยเพียงคนเดียว 7) คนกระด้างเพราะชาติ กระด้างเพราะทรัพย์ และกระด้างเพราะโคตร ชอบดูหมิ่นญาติของตน 8) คนผู้เป็นนักเลงหญิง นักเลงสุรา และนักเลงการพนัน ชอบล้างผลาญทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้ 9) คนผู้ไม่ยินดีภรรยาของตน ชอบเที่ยวหญิงแพศยา ชอบคบชู้สาวภรรยาคนอื่น 10) ชายแก่ได้หญิงสาววัยรุ่น มีถิ่นท่าผลมะพลับมาเป็นภรรยา มักจะนอนไม่ค่อยหลับ เพราะความหึงหญิงสาวรุ่นนั้น 11) คนแต่งตั้งหญิงหรือชายผู้เป็นนักเลงใช้จ่ายเงินทองฟุ่มเฟือย ไร้ในความเป็นใหญ่ 12) คนผู้เกิดในชาติดีตระกูล มีโอกาสน้อย แต่มีความมักใหญ่ใฝ่สูง ปราศจากจะครองราชย์” (ขุ.สุ. (ไทย) 25/91-114/523-528). เป็นพระสูตรที่แสดงถึงหลักความเสื่อมกับความเจริญเรื่องไหนควรทำและไม่ควรทำ สามารถส่งผลต่อวิถีชีวิตประจำวันของบุคคลในสังคมทั้งที่เป็นทุกข์และสุขได้

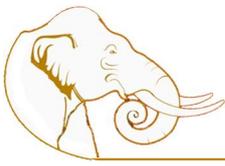
พฤติกรรมบ่งบอกความเสื่อมของบุคคล

พฤติกรรมที่บ่งบอกถึงหลักความเสื่อมของบุคคล ที่ปรากฏในปราภาวสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักคำสอนเพื่อเตือนสติต่อผู้นำไปปฏิบัติและศึกษาว่าพฤติกรรมบ่งบอกความเสื่อมของบุคคลที่ตรัสไว้ในปราภาวสูตรเป็นสิ่งไม่ดี การคบหาบุคคลมีพฤติกรรมดังกล่าวจะส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อสถาบันครอบครัว และสังคมโดยรวม

ปราภาว แปลว่า “ความดูหมิ่น ความเสื่อม” (พระมหาไพโรจน์ ปุณฺณวชิโร, 2560: 168). คือแนวทางที่ทำให้ชีวิตเกิดการลำบากหรือเป็นหลักทุจริตธรรม การปฏิบัติที่ไม่ดีในทางกาย วาจา จิตใจ ดังพุทธดำรัสที่ตรัสว่า “กรรมดี คนดีทำได้ง่าย กรรมดี คนชั่วทำได้ยาก กรรมชั่ว คนชั่วทำได้ง่าย กรรมชั่ว พระอริยะทั้งหลายทำได้ยาก” (ขุ.อ. (ไทย) 25/48/276).

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า “1) กายทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยกายมี 3 ปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิจฉาจาร 2) วจีทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยวาจามี 4 มุสาวาท ปิสุณาวาจา มรฺสุวาจา และสัมผัปปลาปะ 3) มโนทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยใจมี 3 อภิขฌาพยาบาท และมิจฉาทิฎฐิ” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559: 90).

พระไตรปิฎก ได้บันทึกหลักธรรมในเรื่องอคติ 4 ว่า “1) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ 2) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง 3) โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง 4) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว บุคคลใดละเมิดความชอบธรรม เพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อม” (อง. จตุกก. (ไทย) 21/17/29). และบุคคลผู้มีจิตฟุ้งซ่านมีความดำริไม่มั่นคงเหมือนมฤค ยินดีในอสังขธรรม กล่าวคำไร้สาระเป็นอันมาก มีความเห็นตำหนิ ไม่มีใครยอมห่างไกลจากความเป็นผู้มั่นคง” (อง. จตุกก. (ไทย) 21/22/36).

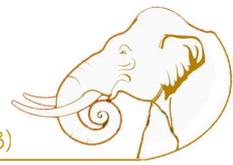
ทันตแพทย์สม สุจิรา ได้ให้ทัศนะว่า “...อกุศลเจตสิกฝ่ายร้าย 14 ชนิดรวมกลุ่มเป็นดวงจิตได้ 5 ดวง คือ 1) จิตของความหลง โมหะ ประกอบไปด้วยเจตสิก 4 ตัว กลุ่มนี้เมื่อได้ประกอบหรือสิ่งสู่จิตใจของผู้ใด จะทำให้ผู้นั้นขาดสติสัมปชัญญะ ทำอะไรผิดพลาดไปหมด เห็นกงจักรเป็นดอกบัว เห็นชู้กลายเป็นดี คิด ทำ พูดในสิ่งที่ชั่วร้าย มองโลกในแง่ร้ายหาความสุขไม่ได้ 2) จิตของความโลภ โลภะ ประกอบไปด้วยเจตสิก 3 ตัว คือ โลภะ ทิฏฐิ ความเห็นผิด และมานะความถือตัว เมื่อเจตสิก กลุ่มนี้ประกอบอยู่ในจิตของผู้ใด จะทำให้ผู้นั้นเต็มไปด้วยความโลภ มีความอยากได้ไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้นิ่งเฉยอยู่ไม่ได้ จะต้องกระเสือกกระสนหาสิ่งที่มาสนองความต้องการ ทำให้จิตใจมีความกระวนกระวาย ความสงบเยือกเย็นก็จะไม่เกิดขึ้นในจิตใจเลย 3) จิตของความโกรธ โทสะ ประกอบไปด้วยเจตสิก 4 ตัว คือ โทสะความคิดประทุษร้าย อิสสา ริษยา มัจฉริยะ ความตระหนี่ และกุกกัจจะ ความเดือดร้อนใจ 4) จิตของความหดหู่ ถีนะ ประกอบไปด้วยเจตสิก 2 ตัว คือ ถีนะ ความหดหู่ และ มิหระ ความง่วงซึม 5) จิตของความลังเล วิจิ เป็นเจตสิกที่ไม่มีกลุ่ม มีเพียงดวงเดียวเท่านั้น เมื่อเกิดขึ้นกับจิตใจของคนเราแล้ว จะเกิดความลังเลไม่แน่ใจจนไม่กล้าตัดสินใจในสิ่งที่เผชิญหน้าอยู่” (ทันตแพทย์สม สุจิรา, 2559: 85-86).

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงอริชาว่า “...ในฐานะซึ่งเป็นเหมือนกับเครื่องหุ้มห่อโลกทั้งโลกไว้ เป็นแสงสว่างที่บังลูกตา หมายความว่าตามปกติ คนทุกคนต่างช่วยให้ตนมีความรู้ แต่ความรู้ของตนนั้น เป็นความรู้ที่ผิด และยิ่งรู้มากยิ่งผิดมาก เลยกกลายเป็นความรู้ชนิดที่บังลูกตา เพียงแต่คำว่า แสงสว่างก็ยังคงต้องระวางอาจจะเป็นแสงสว่างของ อริชาก็ได้ คือ แสงสว่างที่ทำให้หลงผิด และให้เกิดความประมาท แล้วไม่อาจสำนึกได้ด้วยว่าเรากำลังถูกแสงสว่างของอริชาบังลูกตาอยู่ด้วยกันทุกคน เราจึงไม่สามารถจะเอาชนะความทุกข์ได้ หลงในสิ่งชั่วร้ายเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างเทิดทูนบูชาหลงในกามารมณ์เป็นอุดมธรรมของมนุษย์” (พุทธทาสภิกขุ, 2549: 274-275).

พฤติกรรมในการแสดงออกเป็นเรื่องสำคัญต่อกระบวนการดำเนินชีวิตสามารถบ่งบอกถึงความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ คือ อยู่ในจิตใจผู้กระทำ พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระกาลเถระและชนทั้งหลาย ดังนี้ “ผู้มีปัญญาทราม อาศัยทิฏฐิชั่ว คัดค้านคำสอนของพระอริยะ ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ดำรงอยู่โดยธรรม การคัดค้านและทิฏฐิชั่วนั้น เกิดขึ้นมาเพื่อทำลายตนเอง เหมือนขุยไฟทำลายต้นไม้ ฉะนั้น” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/164/83). ดังมีตัวอย่างของพฤติกรรมบ่งบอกความเสื่อมของบุคคล คือ

ภัยเป็นต้นที่เกิดแก่บริษัท 4 ก็เพราะอาศัยคนพาล ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในลักขณสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภัยที่เกิดขึ้นทั้งสิ้นล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปัทวะที่เกิดขึ้นทั้งสิ้นล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดแต่บัณฑิต อุปสรรค ที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต” (มังค ลัตถทีปนี ภาษาไทยภาค 1, 2554: 8). ความเสื่อมที่เกิดจากการกระทำด้วยของตนเอง และคนอื่นแนะนำให้ทำนั้นมีผลกระทบเช่นกัน ถ้าเราขาดสติไม่มีความรู้ทันเหตุการณ์นั้น ๆ ก็เกิดปัญหาตามมา เช่น เรื่องพระเทวทัตเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีต่อการปฏิบัติ ดังนี้

“...พระเทวทัตบวชตามพระพุทธเจ้า ได้ฤทธิปัญญา ต่อมาได้ลาภสักการะที่พระเจ้าอชาตศัตรูถวายให้ ถูกลาภสักการะครอบงำ เกิดความคิดชั่ว เราจักบริหารหมู่ภิกษุ วันหนึ่งเดินทางไปวัดเวฬุวัน เพื่อทูลขอการบริหารหมู่ภิกษุ ถูกพระพุทธเจ้าทรงห้ามปรามเกิดความขัดเคือง ผูกอาฆาตแล้วหนีไป ต่อมาปรึกษากับพระเจ้าอชาตศัตรู ส่งนายขมังธนูไปเพื่อปลงพระชนม์ ขึ้นภูเขาศิขณภูฏ กลิ้งศิลาทำโลหิตุปบาทกรรม ให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีหวังทำร้ายก็ไม่สำเร็จ ทำกรรมชั่วหลายอย่างสุดท้ายบั้นปลายชีวิตถูกแผ่นดินสูบเกิดในอเวจีมหานรก” (มังค ลัตถทีปนี ภาษาไทยภาค 1, 2554: 10). ผลของการทำกรรมชั่วจะมีความเดือดร้อนในปัจจุบันและอนาคต พฤติกรรมอันเป็นความเสื่อมที่บุคคลได้แสดงออกทางกายและวาจา

ยอมส่งผลให้บุคคลเสียหายไม่เจริญทั้งในโลกนี้และโลกหน้าดังพุทธดำตรัสที่ตรัสว่า “...1) ความมีสัตบุรุษเป็นที่รัก 2) ความมีสัตบุรุษไม่เป็นที่รัก 3) การชอบใจธรรมของอสัตบุรุษ เป็นทางแห่งความเสื่อม คือเป็นเหตุแห่งความพินาศของบุคคลผู้เสื่อมอยู่ คือพินาศอยู่จริงอยู่บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม 3 ประการ ย่อมเสียหาย คือ เสื่อม ได้แก่ไม่ถึงความเจริญทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เป็นทางแห่งความเสื่อม” (มังคลัตถทีปนี ภาษาไทยภาค 1, 2554: 60).

การใช้เหตุผลพฤติกรรมบ่งบอกความเสื่อมของบุคคลในปราภวสูตร

พฤติกรรมบ่งบอกความเสื่อมของบุคคลในการใช้เหตุผลของปราภวสูตร ที่เป็นหลักของความเสื่อมไม่ใช่ความเจริญรวมทั้ง 12 คาถา แต่คาถาที่หนึ่งได้แสดงถึงหลักของความเจริญ เพื่อเป็นคู่กันกับความชั่ว ไปตามลำดับดังนี้

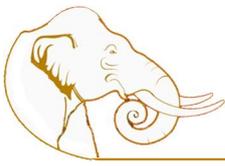
1. ผู้เจริญก็รู้ได้ง่าย ผู้เสื่อมก็รู้ได้ง่าย ผู้เจริญใคร่ธรรม ผู้เสื่อมชังธรรม เป็นการรู้ถึงหลักของคนทำไม่ดีเชื่อในความประพฤติกที่ไม่ถูกต้องด้วยทางกาย วาจา ด้านความคิดของผู้เสื่อมชังธรรม ไม่ยอมรับปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นกุศล เห็นการถูกต้องเป็นผิด ไม่มีประโยชน์ในการส่งผลในการดำเนินชีวิตของบุคคลที่มีลักษณะ 1) ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว 2) ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว 3) ชอบทำแต่กรรมชั่ว (ม.อ. (ไทย) 14/246/291). อาจส่งผลกระทบต่อบุคคลที่ทำตามจะรับความเศร้าหมองและความทุกข์ได้

2. คนที่มีสัตบุรุษเป็นที่รัก ไม่ทำสัตบุรุษให้เป็นที่รัก ชอบใจธรรมของอสัตบุรุษ ในมังคลัตถทีปนีได้กล่าวว่า “ผู้คบค้าสมาคมกับคนพาลย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน การอยู่ร่วมกับคนพาล เป็นทุกข์ตลอดเวลาเหมือนอยู่ร่วมกับศัตรู การอยู่ร่วมกับนักปราชญ์ มีแต่ความสุข เหมือนอยู่ในหมู่ญาติ บุคคลควรคบผู้เป็นปราชญ์ มีปัญญา เป็นพหูสูต มีปกติเอหุจระ มีวัตรเป็นพระอรหันต์ เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาดี” (มังคลัตถทีปนี ภาษาไทยภาค 1, 2554: 29). ในทางพฤติกรรมถ้าหมายถึงการคบคนพาลจะนำทุกข์มาให้คบคนดีก็ทำให้เจริญ

3. คนผู้ชอบหลับอยู่เสมอ ชอบสมาคม ไม่ขยันหมั่นเพียรเกียรจรรย์นโรธง่าย ภาระหน้าที่การงานเป็นเรื่องสำคัญต้องอาศัยความตั้งใจให้ดีจึงทำผลงานนั้นให้ดีได้ หากบุคคลนั้นไม่มีความเพียรพยายามย่อมแสดงพฤติกรรมที่บ่งบอกถึงหลักความเสื่อม “เมื่อใดบุคคลผู้ถูกความมัวเมาครอบงำ บริโภคมากชอบแต่นอนกลิ้งเกลือกไปมา เมื่อนั้นเขาย่อมมีปัญญาเฉื่อยชา ชอบเข้าห้องเป็นอาฉิม เหมือนสุกรอ้วนที่เขาขุนด้วยเศษอาหาร” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/325/134). บ่งบอกถึงผู้ไม่มีความขยันปราศจากการกระตือรือร้นมานะทำตามกรรมตามบุญเป็นบุคคลละเลยการงานของตนเอง ทำให้เสียผลประโยชน์ของตนเอง และผู้อื่น

4. คนผู้มีความสามารถเลี้ยงตนและผู้อื่นได้ แต่ไม่เลี้ยงดูมารดาบิดาผู้แก่ชรา ผู้ผ่านวัยหนุ่มวัยสาวแล้ว เป็นพฤติกรรมที่ไม่ดีเป็นหนทางแห่งความเสื่อม คือ “บุตรที่มารดาบิดาเลี้ยงดูมาแล้วด้วยความลำบาก ไม่บำรุงมารดาบิดา บุตรคนนั้นชื่อว่าประพฤติผิดในมารดาและบิดา แม้ทรัพย์ที่เกิดขึ้นแก่บุตรทั้งหลาย ผู้มีความต้องการทรัพย์ก็พินาศไปบ้าง บุตรนั้นย่อมถึงฐานะ อันลำบากบ้าง เพราะไม่บำรุงมารดาและบิดาย่อมเข้าถึงนรก” (มังคลัตถทีปนี ภาษาไทยภาค 1, 2554: 330).

5. คนผู้กล่าวมุสาวาท หลอกลวงสมณะหรือพร้าหมณ์ หรือแม้กระทั่งวงนิพภยจากอื่น พฤติกรรมด้านการพูดด้วยสุจริตความจริงใจอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ถ้ามีบุคคลใดมีพฤติกรรมที่ไม่ดีด้วยการหลอกลวงผู้อื่นทำให้เกิดปัญหาโดยวาจา จะส่งผลให้เกิดความทุกข์ได้ 1) ตนเองเป็นผู้พูดเท็จ 2) ชักชวนผู้อื่นให้พูดเท็จ 3) เป็นผู้พอใจการพูดเท็จ 4) กล่าวสรรเสริญการพูดเท็จ บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม 4 ประการนี้แลย่อมดำรงอยู่ในนรก เหมือนถูกนำไปฝังไว้ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/267/384).

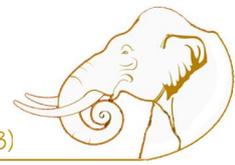
6. คนผู้มีทรัพย์มาก มีเงินทองของกินเหลือเพื่อกินของอร่อยเพียงคนเดียว การให้ในทางพระพุทธศาสนา คือ ทานซึ่งเป็นการแบ่งปันเอื้อเฟื้อให้คนอื่นที่เดือดร้อน แต่ถ้าบุคคลที่ไม่รู้จักการเสียสละทรัพย์สมบัติเพื่อสงเคราะห์ผู้อื่นตามสมควร ย่อมมีความทุกข์ “...1) อวาสมัจฉริยะ หวงที่อาศัย เช่น ภิกษุ หวงเสนาสนะกีดกันผู้อื่นหรือผู้มีใช้พวกของตน ไม่ให้เข้าอยู่ เป็นต้น 2) กุลมัจฉริยะ หวงสกุล เช่น ภิกษุ หวงสกุลอุปฐากคอยกีดกันภิกษุอื่นไม่ให้เกี่ยวข้องได้รับการบำรุงด้วย 3) ลาภมัจฉริยะ หวงผลประโยชน์ เช่น ภิกษุหาทางกีดกันไม่ให้ลาภเกิดขึ้นแก่ภิกษุอื่น 4) วัฒนมัจฉริยะ หวงสรวิวัฒนะ คือ ผิวพรรณของร่างกาย ไม่พอใจให้ผู้อื่นสวยงามก็ดี หวงคุณวิวัฒนะ สรรเสริญคุณไม่ยอมให้ใครมีคุณความดีมาแข่งตน หรือไม่พอใจได้ยินคำสรรเสริญคุณความดีของผู้อื่นก็ดี ตลอดจนแบ่งชั้นวรรณะกัน 5) ธัมมมัจฉริยะ หวงวิชาความรู้ และคุณพิเศษที่ได้บรรลุไม่ยอมสอนไม่ยอมบอกผู้อื่น กลัวเขาจะรู้เทียมเท่าหรือเกินตน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559: 172-173). ไม่เป็นที่รักของบุคคลหรือหมู่คณะเพราะไม่ได้ทำความดี ทุกข์เกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต

7. คนกระด้างเพราะชาติ กระด้างเพราะทรัพย์ และกระด้างเพราะโคตร ชอบดูหมิ่นญาติของตน ความเห็นเป็นมุมมองในการบ่งบอกถึงพฤติกรรมที่ส่งผลให้เกิดการดูหมิ่นต่อบุคคลอื่นไม่มีภาวะธรรมอยู่ในลักษณะของการประมาท “ความไม่ประมาทเป็นทางแห่งอมตะ ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตาย คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/21/31). ทำให้ไม่มีการสามัคคีในหมู่พี่น้อง ไร้คนเคารพนับถือสังคมไม่เอาด้วย มีแต่ความประมาทดูหมิ่น

8. คนผู้เป็นนักเลงหญิง นักเลงสุรา และนักเลงการพนัน ชอบล้างผลาญทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้ เป็นทางแห่งความเสื่อมส่งผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของครอบครัว สังคม ด้วยความประมาทของตนเอง ไร้ศีล จาคะ และปัญญา เลี้ยงชีวิตไปวัน ๆ ไม่คิดถึงอนาคตและครอบครัวว่าจะอยู่อย่างไร คือ ปฏิบัติไปในทางเสื่อม “1) อิตถิธุตตะ เป็นนักเลงหญิง 2) สุราธุตตะ เป็นนักเลงสุรา 3) อักขธุตตะ เป็นนักการพนัน 4) ปาปมิตตะ คบคนชั่ว เป็นทางพินาศแห่งโภคะที่หามาได้” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559: 150).

9. คนผู้ไม่ยินดีภรรยาของตน ชอบเที่ยวหญิงแพศยา ชอบคบขู้ขี้สาวภรรยาคนอื่น พฤติกรรมการอยู่รวมกันอย่างมันคงยังยืนยวนนั้นต้องมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดี โดยเฉพาะคู่สามีภรรยาถ้ามีปัญหาที่ต้องคุยกันให้รู้เรื่อง ต้องยินดีกับครอบครัวของตนเอง ความเสื่อมจะเกิดขึ้นได้นั้น การคบขู้ขี้สาวภรรยาคนอื่น “1) ได้บাপ 2) นอนไม่เป็นสุข 3) ลูกนินทา 4) ตกนรก เพราะการได้คดีที่เลว กรรมเหล่านี้หญิงชายทั้งหลายต่างสะดุ้งกลัว มีความสันทัดน้อย แต่ถูกพระราชาลงพระอาชญาอย่างหนัก ดังนั้น นรชนจึงไม่ควรเป็นขู้กับภรรยาของผู้อื่น (ขุ.ธ.(ไทย) 25/309-310/129-130).

10. ชายแก่ได้หญิงสาววัยรุ่น มีถิ่นเท่าผลมะพลับมาเป็นภรรยา มักจะนอนไม่ค่อยหลับ เพราะความหึงหญิงสาวรุ่นนั้น ๆ ความเสื่อมที่เกิดจากการมีความรักที่ไม่เหมาะสมต่อคู่สามีภรรยาที่ประกอบด้วยกิเลส ราคะ โทสะ และโมหะ จะนำไปมีปัญหาตามมาอย่างแน่นอน โดยชายแก่ที่ได้หญิงสาววัยรุ่นมาเป็นภรรยา “...เมื่อใดพวกเธอ เมื่อเพ่งเล็งไม่เห็นทรัพย์ของบุรุษที่ควรจะถือเอาได้ เมื่อนั้นพวกเธอจะเห็นห่างทอดทิ้งบุรุษนั้นไปทุกด้าน เหมือนคนข้ามฝั่งพอถึงฝั่งแม่น้ำแล้ว ก็ละทิ้งแพสำหรับข้ามไป หญิงทั้งหลายเหล่านั้นอุปมาได้กับสิ่งผูกพัน กินทุกอย่างเหมือนไฟ มีมายากล้าแข็งเหมือนแม่น้ำที่มีกระแสไหลเชี่ยว ย่อมคบหาได้ทั้งชายที่เป็นคนรัก และไม่ใช้คนรัก เหมือนเรือจอดได้ทั้งฝั่งนี้และฝั่งโน้น” (ขุ.ชา.อสีติ. (ไทย) 28/319-120). เป็นเหตุทำให้เกิดความเสื่อมต่อผู้ชอบประพฤติ

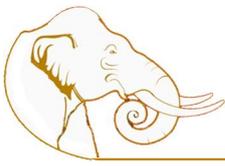
11. คนแต่งตั้งหญิงหรือชายผู้เป็นนักร้อง ใช้จ่ายเงินทองฟุ่มเฟือย ไว้ในความเป็นใหญ่ จะส่งผลต่อการบริหารงานโดยรวม อาจขัดข้องไม่เหมาะสมกับงานที่มอบหมายให้ คือ “...1) การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอบายมุขแห่งโศกะทั้งหลาย 2) การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน เป็นอบายมุขแห่งโศกะทั้งหลาย 3) การเที่ยวดูมหรสพ เป็นอบายมุขแห่งโศกะทั้งหลาย 4) การหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอบายมุขแห่งโศกะทั้งหลาย 5) การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นอบายมุขแห่งโศกะทั้งหลาย 6) การหมกมุ่นในความเกียจคร้าน เป็นอบายมุขแห่งโศกะทั้งหลาย” (ที.ปา. (ไทย) 11/247/202).

12. คนผู้เกิดในชาติตียตระกูล มีโศกน้อย แต่มีความมักใหญ่ใฝ่สูง ปรารถนาจะครองราชย์ เป็นพฤติกรรมที่บ่งบอกถึงการกระทำของบุคคลที่คิดไม่ดีต่อสถาบันทั้งหลาย เช่น “...พระเทวทัตเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลขอวัตถุ 5 ประการ 1) ภิกษุทั้งหลายพึงเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร 2) ถือบิณฑบาตเป็นวัตร 3) ถือบ้างสกุลเป็นวัตร 4) อยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร 5) ไม่พึงฉันทปลา และเนื้อตลอดชีวิต พระศาสดาไม่ทรงอนุญาต พระเทวทัตนั้นกล่าวว่า ภิกษุผู้ประสงค์จะพ้นจากทุกข์จงมากับข้าพเจ้า จึงพาภิกษุทั้งหลายที่ยึดถือคำของตนนั้นไป เมื่อจะให้ชนผู้เลื่อมใสในวัตรศรัทธาหมองยินยอมด้วยวัตถุทั้ง 5 ประการ ให้ขอในตระกูลทั้งหลาย ฉันทอยู่ ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ นิ่งกับบริษัของตนในวันอุโบสถ แล้วกล่าวว่า วัตถุ 5 ประการเหล่านี้สมควรแก่ภิกษุใด ภิกษุนั้นจงจับสลาก เมื่อภิกษุ 500 รูป ผู้ไม่ฉลาดในธรรมวินัยจับสลากก็ทำลายสงฆ์แล้ว ไปสู่วิหารที่คยาสี่ประเทศ ตั้งแต่กาลนั้นมา พระเทวทัตนั้นก็มิสบายตลอด 9 เดือน ประสงค์จะเฝ้าพระศาสดา อันสาวกของตนใช้เตียงหามนำไปสู่กรุงสาวัตถี ถึงฝั่งสระโบกขณิที่ตั้งอยู่ภายนอกแต่พระเชตะวัน เข้าไปสู่แผ่นดิน ณ ที่ตรงนั้นเกิดในอเวจีรกแล้ว” (มังคลัตถทีปนี ภาษาไทยภาค 1, 2554: 42). พฤติกรรมที่อยากเป็นใหญ่โดยใช้รูปแบบที่ผิดจะส่งผลกระทบต่อตนเองและสังคมส่วนรวม

ทัศนคติจากผู้เขียนบทความเห็นว่า ความเสื่อมเป็นการแสดงออกของพฤติกรรมที่ไม่ดี บ่งบอกถึงความชั่วร้ายกับอัสถบุรุษ ไม่มีความขยัน โกรธง่าย ไร้คุณธรรมในการเลี้ยงดูมารดาบิดา ชอบการเที่ยวผู้หญิง และสุรา นอกใจภรรยาเป็นต้น สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งผู้ทำเอง และผู้อื่นที่มีส่วนร่วมในการสร้างความเดือดร้อนต่อสังคม 1) ทางกาย ส่งผลกระทบต่อผู้กระทำและถูกกระทำอาจส่งผลเสียหายต่อสถาบันครอบครัว และอาจถูกมองว่า เป็นสังคมไร้ศีลธรรมได้ 2) ทางวาจา เป็นคำพูดทำให้เกิดความเสื่อมที่มีผลกระทบต่อผู้กล่าวให้คลาดเคลื่อนมีเจตนาประสงค์ให้ผู้อื่นเกิดความทุกข์เป็นหนทางบ่งบอกถึงความเสื่อมบุคคล ควรเว้นจากพฤติกรรมเหล่านั้นนำสู่การเปลี่ยนแปลงในทางที่ถูกต้องมีหลักการดำเนินชีวิตประกอบด้วยคุณธรรมสนับสนุนไปตามสภาวะที่เป็นจริง ตามเนื้อหาที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้เจริญรู้ธรรม ผู้เสื่อมไม่ชอบธรรมเป็นต้น

สรุป

จากการศึกษาปราภวสูตร คำสอนในพระพุทธศาสนาบ่งบอกพฤติกรรมความเสื่อมของบุคคล คือ การขาดสติสัมปชัญญะ ไร้การควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเสื่อม ในพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับหลักของความเสื่อม โดยเฉพาะปราภวสูตร เป็นพระสูตรหนึ่งในหลักธรรมคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเพื่อเตือนสติต่อพุทธบริษัทไม่ให้ประพฤติกว้าง ทำแต่ความดี ส่งเสริมความถูกต้องต่อสังคมพัฒนาการเรียนรู้อยู่ไปด้วยกัน มีหลักธรรมปราภวสูตรในการเตือนสติโดยรวม พฤติกรรม 12 ประการ ต่อไปนี้ เป็นหลักคำสอนที่บ่งบอกถึงความเสื่อมของบุคคลที่นำไปปฏิบัติ คือ 1) ผู้เจริญเป็นผู้ไคร้ธรรม ผู้เสื่อมเป็นผู้ซ้งธรรม 2) คนที่มีอัสถบุรุษเป็นที่รัก 3) คนที่ชอบหลับอยู่เสมอ 4)

ผู้ไม่เลี้ยงดูมารดาบิดาผู้แก่ชรา 5) ผู้กล่าวมุสาวาท 6) ผู้มีทรัพย์มาก ไม่รู้จักการแบ่งปัน 7) ผู้ชอบดูหมิ่นญาติของตน 8) ผู้ชอบล้างผลาญทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้ 9) คนผู้ไม่ยินดีในภรรยาของตน 10) ชายแก่ได้หญิงสาววัยรุ่น 11) ผู้แต่งตั้งหญิงหรือชายผู้เป็นนักร้อง 12) คนผู้เกิดในชาติตียตระกูล มีโอกาสน้อย แต่มีความมั่งคั่งใหญ่ไผ่สูง ปรารถนาจะครองราชย์

ความเสื่อมที่ปรากฏปรากฏสูตร 12 ไม่ควรปฏิบัติตามทุกกรณี จะบ่งบอกถึงพฤติกรรมของบุคคลคือ ทักษะ วาจา ในการแสดงออกเป็นทางที่ไม่เหมาะสม ไม่มีประโยชน์ ถ้าหลงทำตามก็จะได้รับความทุกข์เดือดร้อน เกิดขึ้นต่อสถาบันครอบครัว สังคม และชาติโดยรวม เพราะเป็นพฤติกรรมของการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ไร้ศีลธรรมค่าจุนชีวิต เป็นทางแห่งความเสื่อม ดังนั้นบุคคลจึงควรเว้นพฤติกรรมที่จะทำให้เกิดความเสื่อม และปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้องตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาที่ว่า ผู้รู้ธรรมเป็นผู้เจริญ ผู้ซึ่งธรรมเป็นผู้เสื่อม

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2554). *มังคลัตถทีปนี. ภาษาไทยภาค 1*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คณะกรรมการแผนตำรา. มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. (2561) *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 24). มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). (2561). *ถ้าการศึกษาดี คนต้องมีชีวิตดี ที่องกามสร้างสรรค์*.

กรุงเทพฯ: เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.

พระมหาไพโรจน์ ปุณฺณวชิโร. (2559). *พจนานุกรมบาลี-ไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: ธนาเพรส จำกัด.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 34).

กรุงเทพฯ: พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

ทันตแพทย์สม สุจิรา. (2559). *เกิดเพราะกรรมหรือความช่วย*. (พิมพ์ครั้งที่ 38). กรุงเทพฯ: ทอมรินทร์

บุ๊กเซ็นเตอร์ จำกัด.

พุทธทาสภิกขุ. (2549). *คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์*. ตาตาทับลิเคชั่นจำกัด.